

فهرست مطالب

مقدمه	ز
فصل اول: مبادی تحقیق	۱
۱-۱- تعریف موضوع	۲
۲-۱- سابقه تحقیق	۳
۳-۱- کلمات کلیدی	۶
۴-۱- سؤالات پژوهشی	۶
۵-۱- روش تحقیق	۷
فصل دوم: نگاهی به تحولات سوریه در عصر حاضر و زندگی عمر ابوریشه	۹
۱-۲- تحولات سیاسی	۱۰
۱-۱-۲- شکست عثمانی ها و روی کار آمدن اعراب	۱۰
۲-۱-۲- جنگ جهانی اول و مستعمره شدن سوریه	۱۱
۳-۱-۲- جنگ میسلون	۱۲
۴-۱-۲- شروع انقلاب های مردمی	۱۳
۵-۱-۲- پایان جنگ جهانی دوم و استقلال سوریه	۱۳
۲-۲- تحولات دنیای عرب و موضع گیری های ابوریشه	۱۴
۱-۲-۲- فاجعه فلسطین	۱۴
۲-۲-۲- شکست ژوئن ۱۹۶۷م	۱۶
۳-۲-۲- واقعه ۱۹۷۳م	۱۷
۳-۲- تحولات اجتماعی سوریه	۱۹
۱-۳-۲- مهاجرت به آمریکا	۱۹
۲-۳-۲- عوامل مهاجرت	۱۹
۴-۲- دنیای نوین سوریه و تحولات فرهنگی آن	۲۱

۲۳	۵-۲-۵- زندگی، آثار و شعر عمر ابوریشه.....
۲۳	۵-۲-۱- ولادت و بالندگی.....
۲۴	۵-۲-۲- اصل و نسب.....
۲۵	۵-۲-۳- ابوریشه در انگلیس و پاریس.....
۲۷	۵-۲-۴- بازگشت به سوریه.....
۲۸	۵-۲-۵- ازدواج.....
۲۸	۵-۲-۶- فعالیت های اجتماعی.....
۲۹	۵-۲-۷- عناوین و نشان های افتخاری.....
۲۹	۵-۲-۸- وفات.....
۳۰	۲-۶- آثار ادبی.....
۳۱	۲-۷- سبک شعری ابوریشه.....
۴۱	۲-۸- مکتب شعری.....
۴۱	۲-۸-۱- دوره اول.....
۴۲	۲-۸-۲- دوره دوم.....
۵۱	فصل سوم: آزادی و بازتاب آزادی انسان در شعر عمر ابوریشه.....
۵۲	مقدمه.....
۵۳	۳-۱- مفهوم آزادی.....
۵۵	۳-۲- تعریف آزادی.....
۵۶	۳-۳- اسلام و آزادی.....
۵۷	۳-۴- انواع آزادی.....
۶۰	۳-۵- حدود آزادی.....
۶۲	۳-۶- نگاهی گذرا به آزادی خواهی در دنیای معاصر عرب.....
۶۵	۳-۷- آزادی و آزادگی در شعر معاصر عرب (مکتب رماتیک).....

- ۳-۸- انواع آزادی در شعر عمر ابوریشة..... ۶۵
- ۳-۸-۱- آزادی های انسانی و بشری ۶۶
- ۳-۸-۱-۱- مرگ پلی به جاودانگی ۶۹
- ۳-۸-۱-۲- دوری از طمع..... ۷۴
- ۳-۸-۱-۳- غفلت آزادی نیست، که اسارت است ۷۶
- ۳-۹- آزادی سیاسی..... ۷۸
- ۳-۱۰- عمر ابوریشة شاعر مقاومت سوریه ۷۹
- ۳-۱۱- ابوریشة پژواک آزادی خواهی سوریه ۸۰
- ۳-۱۱-۱- عشق ورزیدن به وطن در راه آزادی ۸۲
- ۳-۱۱-۱-۱- شکایت از بی اعتنایی مردم به سرنوشت جامعه خود ۸۳
- ۳-۱۱-۱-۲- چرا جوانان بر نمی خیزند؟ ۸۴
- ۳-۱۱-۲- افتخار به گذشته درخشان عرب ۸۵
- ۳-۱۱-۲-۱- ساختن دنیای خیالی ۸۶
- ۳-۱۱-۲-۲- تأکید بر نقش فرهنگی و رسالت انسانی عرب ۸۸
- ۳-۱۱-۲-۳- برجسته کردن اسوه های شجاعت و مردانگی ۸۹
- ۳-۱۱-۲-۱- حضرت علی(ع)، رمز از خودگذشتگی ۹۰
- ۳-۱۱-۲-۲- خالد بن ولید، قهرمان جنگ ها..... ۹۲
- ۳-۱۱-۲-۳- سیف الدوله حمدانی، الگویی برای رهبران امروز ۹۳
- ۳-۱۱-۳- ستایش شهیدان راه آزادی ۹۴
- ۳-۱۱-۳-۱- ابراهیم هنانو؛ سرور آزادگان ۹۷
- ۳-۱۱-۳-۲- سعد الله جابری؛ پایدار بر آرمان ۱۰۰
- ۳-۱۱-۳-۳- سعید العاص؛ شهیدی برخاسته از توده مردم ۱۰۲
- ۳-۱۲- در راه آزادی باید که چون «شهید» جانفشانی کرد ۱۰۴

- ۱۰۴..... ۱-۱۲-۳ اقتدار شهید
- ۱۰۶..... ۲-۱۲-۳ آرمان شهید
- ۱۰۷..... ۳-۱۲-۳ فدایی و جان بر کف بودن
- ۱۰۹..... ۱۳-۳ ستایش آزادی و آزادگان
- ۱۱۲..... ۱۴-۳ بازتاب آزادی فلسطین در شعر ابوریشه
- ۱۱۳..... ۱-۱۴-۳ نگاهی به ادبیات مقاومت فلسطین
- ۱۱۶..... ۲-۱۴-۳ آزادی فلسطین دغدغه اصلی ابوریشه
- ۱۱۷..... ۱-۲-۱۴-۳ استعمار ستیزی
- ۱۱۸..... ۱-۱-۲-۱۴-۳ محکومیت اعلامیه بالفور و پیمان شکنی بریتانیا
- ۱۱۹..... ۲-۱-۲-۱۴-۳ محکومیت صهیونیسم و همدستی آن با استعمار
- ۱۲۰..... ۲-۲-۱۴-۳ دعوت به اتحاد و همدلی
- ۱۲۳..... ۳-۲-۱۴-۳ آزادسازی فلسطین تکلیفی دینی و ملی است
- ۱۲۴..... ۴-۲-۱۴-۳ موضع گیری شاعر بعد از شکست ۱۹۴۸ م
- ۱۲۵..... ۱-۴-۲-۱۴-۳ اندوه و حسرت
- ۱۲۷..... ۲-۴-۲-۱۴-۳ توصیف خفقان
- ۱۲۹..... ۵-۲-۱۴-۳ بیان رنج آوارگان فلسطینی
- ۱۳۰..... ۶-۲-۱۴-۳ توییح عوامل شکست
- ۱۳۲..... ۷-۲-۱۴-۳ سربازان فدایی، رمز آزادی قدس شریف
- ۱۳۴..... ۸-۲-۱۴-۳ موضع گیری ابوریشه پس از فاجعه ۱۹۶۷ م
- ۱۳۷..... ۱۵-۳ آزادی اجتماعی
- ۱۳۸..... ۱-۱۵-۳ شعر اجتماعی و ویژگی آن در عصر نهضت
- ۱۳۹..... ۲-۱۵-۳ آزادی اجتماعی در شعر ابوریشه
- ۱۴۰..... ۱-۲-۱۵-۳ استعمار، عامل فقر و عقب ماندگی

- ۱۴۱.....۳-۱۵-۲-۲- فاصله طبقاتی
- ۱۴۲.....۳-۱۵-۲-۲- ۱- فاصله طبقاتی توانگران و فقیران
- ۱۴۴.....۳-۱۵-۲-۲- ۲- چرا قدس شریف آزاد نمی شود؟
- ۱۴۶.....۳-۱۵-۲-۲- ۳- اختلافات فرهنگی و طبقاتی
- ۱۴۷.....۳-۱۵-۲-۳- دفاع از یتیم
- ۱۵۱.....۳-۱۵-۳- زن در شعر عصر نهضت
- ۱۵۲.....۳-۱۵-۳- ۱- رویکرد روشنگری
- ۱۵۴.....۳-۱۵-۴- زن در شعر عمر ابوریشه
- ۱۵۶.....۳-۱۵-۴- ۱- آزادی زن در شعر ابوریشه
- ۱۵۸.....۳-۱۵-۴- ۱- ۱- سختگیری دینمداران در حق زن
- ۱۵۹.....۳-۱۵-۴- ۲- ظلم ثروتمندان
- ۱۶۰.....۳-۱۵-۴- ۳- دفاع از روسپی
- ۱۶۴.....۳-۱۵-۴- ۴- ظلم همسر
- ۱۶۶.....۳-۱۵-۴- ۵- لزوم برابری زن و مرد
- ۱۶۶.....۳-۱۵-۴- ۶- منزلت دادن به زن در امتداد با آزادی وی
- ۱۶۹.....۳-۱۵-۵- کمرنگ بودن بسیاری از مسائل اجتماعی در شعر ابوریشه
- ۱۷۱..... فصل چهارم: رمزهای آزادی در شعر عمر ابوریشه
- ۱۷۲..... مقدمه
- ۱۷۲..... ۴-۱- تعریف رمز
- ۱۷۴..... ۴-۲- بازتاب آزادی و ضرورت سمبولیسم (نماد)
- ۱۷۶..... ۴-۳- طبیعت در شعر ابوریشه به عنوان رمز
- ۱۷۷..... ۴-۳-۱- رمزهای برگرفته از طبیعت صامت برای آزادی
- ۱۸۰..... ۴-۳-۱- ۱- طلل

۱۸۳.....	۴-۳-۱-۲- اورست
۱۸۶.....	۴-۳-۲- رمزهای برگرفته از طبیعت زنده برای آزادی
۱۸۸.....	۴-۳-۲-۱- بلبل
۱۹۲.....	۴-۳-۲-۲- هزار
۱۹۴.....	۴-۳-۲-۳- عقاب
۲۰۰.....	۴-۳-۲-۴- دو پروانه
۲۰۱.....	۴-۳-۲-۵- پرنده غمگین
۲۰۴.....	نتیجه
۲۰۶.....	ملخص البحث
۲۱۶.....	فهرست منابع

لا تُطِيقُ السَّادَةُ الأَحْرَارُ أَطْوَاقَ الحَدِيدِ
إِنَّ عَيْشَ الذُّلِّ وَ الأَرهَابِ أَوْلَى بِالعَبِيدِ
«عمر ابوریشه»

مقدمه

آزادی خواهی در سوریه از سال ۱۹۱۶م. با قیام «حسین بن علی» شریف مکه، علیه جمال پاشا آغاز شده بود. بعد از صدور فرمان شریف حسین مبنی بر براندازی حکومت ترکها، عربها در سرزمینهای مختلف علم شورش را برافراشتند و سوریه در اکتبر ۱۹۱۸م. به فرماندهی «امیر فیصل اول» به آزادی رسید. اما هنوز جشن آزادی تمام نشده بود که شریف حسین با پیمان شکنی متفقین که با امضای دو توافقنامه «سایس پیکو» و «سان ریمو» سوریه مستعمره‌ی فرانسه شد، مواجه می‌شود. انگلیس نیز ابتدا با صدور اعلامیه‌ی «بالفور» در سال ۱۹۱۷م. بر فلسطین حاکم شد و در سال ۱۹۴۸م. دولت اسرائیل را به وجود آورد. (ر.ک: صوالحه، ۲۰۰۲م: صص ۱۷-۲۰) همه‌ی این حوادث زمانی اتفاق می‌افتد که حس وطن دوستی، آزادی خواهی و مبارزه با بیگانگان در عمر ابوریشه شکوفا شده است.

عواملی چون اشغال سوریه، اسارت ابوریشه در زندانهای استعمار فرانسه، ارتباطات سیاسی و بر عهده داشتن شغل سفارت سبب گردید تا شاعر وارد صحنه‌ی سیاست شود. اگر چه مستعمران فرانسوی برای خلاصی از ابوریشه و دور ماندن وی از صحنه‌ی سیاست، او را به عنوان سفیر به خارج فرستادند، اما همین دور بودن از وطن فرصتی برای شاعر مهیّا کرد تا وی جوامع غربی، رهبران آزادی خواه و آزادی‌های گوناگون حاکم بر این مجامع را ببیند و در صدد پیاده‌سازی طرح‌های آنها در کشور استعمارزده‌ی خویش برآید.

ابوریشه با مقایسه‌ی گذشته‌ی پر افتخار عرب و ذلت و خواری امروز، اقدام به نوعی فرهنگ‌سازی برای تشویق هر چه بیشتر مردم برای آزادی طلبی کرد. او گاهی اشعاری صریح در مبارزه با استعمار و آزادی می‌سراید که برای همگان قابل فهم است و گاهی نیز به رمز پناه می‌برد تا بدین شکل اهمیت آزادی را نشان داده باشد.

بنابر مقتضیات زمان حیات سیاسی ابوریثه که کشورش سوریه تحت سلطه‌ی فرانسه بود و جهان عرب در آتش استعمار می‌سوخت، طبیعی می‌نمود که توجّه قشر روشنفکر جامعه بیش از هر چیز معطوف به مبارزه علیه اشغالگران و آزادی از چنگ آنان شود و کمتر دم از نبود دیگر آزادی‌ها از قبیل آزادی بیان، آزادی قلم، آزادی انتخابات و ... بزنند؛ چرا که در وهله‌ی اوّل آزادی کشور بسیار مهمتر از آزادی‌های دیگر است. به عبارتی دیگر وقتی هنوز آزادی سیاسی و خودمختاری یک ملّت محقق نشده است، آزادی‌های دیگر چه ارزشی می‌تواند داشته باشد. این است که ابوریثه کمتر به مسأله‌ی آزادی بیان آن هم در قالب چند بیت از قصاید حماسی خویش پرداخته است. به عنوان مثال وی در قصیده‌ی «یا عید» که خفقان حاکم بر جامعه را توصیف می‌کند، نبود آزادی بیان را این‌گونه به تصویر می‌کشد:

فَلِلْفَجِيعَةِ فِي الْأَفْوَاهِ غَمَمَةٌ و لِلرُّجُولَةِ فِي الْأَسْمَاعِ تَنْدِيدٌ

(ابوریثه، ۲۰۰۹م، ج ۱: ص ۱۰۰)

«مردم بخاطر ترس و واهمه، مصیبت و بلاها را با صدای نامفهوم ایراد می‌کنند و اگر گوش‌ها سخنی از مردانگی بشنوند، به شدت محکوم می‌شوند.»

همچنین در قصیده‌ی رمزی «بلبل» آنجا که بلبل منقار خود را از شدت غم و اندوه به قفس می‌زند تا آن را بشکند، رمز نبود آزادی بیان برای جوانان سوری گرفته که از ظلم استعمار به زندان افتاده‌اند و در آنجا دست و پا می‌زنند:

كَمْ أَطَبَّقَتْ مِّنْقَارَهُ غُصَّةٌ فَمَدَّهُ يَنْقُرُ فِي قَيْدِهِ!!

(همان: ص ۱۳۴)

«چقدر غصّه و اندوه منقارش را بسته و او را واداشته با منقار قفس خود را بشکند.»

از مهمترین جنبه‌های بین‌المللی شعرهای ابوریثه، توجّه به مسأله‌ی فلسطین و اشغال سرزمین‌های اسلامی به دست صهیونیسم جهانی است که در آن به شدت غاصبان را مورد عتاب قرار داده و از سویی ملّت فلسطین را به ادامه‌ی جهاد تا پیروزی واقعی فراخوانده

است؛ چرا که پیروزی را بدون جهاد و مبارزه با ظلم و اهدای جان در راه دین و آیین و مملکت، ممکن نمی‌داند.

آزادی‌های اجتماعی از قبیل دفاع از حق یتیم، علّت فاصله‌ی طبقاتی در جامعه، موانع آزادی زن در اجتماع و ... بخش دیگری از اشعار آزادی‌خواهانه ابوریشیه را به خود اختصاص می‌دهد. همچنین آزادی‌های انسانی و بشری در پاره‌ای از اشعار وی دیده می‌شود، آنجا که خود را در لحظه‌ی مرگ، همچون چکاوکی می‌داند که گویا از شاخه‌ای می‌پرد و به آسمان می‌رود، حرص و طمع را صفتی نکوهیده و عامل اسارت روح انسانی معرفی می‌کند و غفلت‌زدگی و بی‌خیالی را قید آزادی می‌شمارد.

علی‌رغم این‌که مضمون اکثر اشعار ابوریشیه را آزادی و آزادی‌خواهی تشکیل می‌دهد، متأسفانه تاکنون هیچ مقاله، پایان‌نامه و یا کتابی چه در کشورهای عربی و چه در دانشگاه‌های ایران در این زمینه به چاپ نرسیده است و چند پایان‌نامه هم که در مقطع کارشناسی ارشد در ایران درباره‌ی ابوریشیه و شعر وی نگاشته شده، تنها اشعار ملّی و قومی، غزل و طبیعت او را بررسی کرده‌اند و یک پایان‌نامه‌ی دکتری هم که نوشته شده تنها شعر ابوریشیه و درون‌مایه‌ی آن را نقد و تحلیل کرده است. به همین خاطر ضرورت داشت چهره‌ی این شاعر آزادی‌خواه سوری بیش از پیش به جامعه‌ی دانشگاهی معرفی شود.

از سخت‌ترین قسمت‌های این کار، فصل آزادی‌های انسانی و بشری بود که علاوه بر کمرنگ بودن آن در شعر ابوریشیه، چند قصیده‌ای هم که می‌توان به این قسمت نسبت داد، بسیار پیچیده و سنگین بود که ساعت‌ها وقت را به خود اختصاص داد. آزادی‌های اجتماعی نیز با توجه به چند بعدی بودن آن، تخصص و مهارت خاصی را می‌طلبد. در رابطه با ترجمه‌ی اشعار ابوریشیه نیز که در این پایان‌نامه آورده شده، نگارنده بیشتر به شرح و توضیح آن می‌پردازد و تنها ابیاتی پراکنده که از دیگر شاعران ذکر شده، ترجمه می‌کند. اشعاری نیز از شاعر در صفحات اوّلیه آمده است که در فصل‌های بعدی شرح داده می‌شود.

این پایان‌نامه در ۴ فصل ارائه می‌شود:

در فصل نخست نگارنده به مقدمات و کلیات تحقیق پرداخته و در آن به مسأله‌ی اصلی تحقیق و ضرورت آن، اهداف تحقیق و سؤال‌های پژوهشی، پیشینه‌ی تحقیق و در نهایت روش کار در این پایان‌نامه می‌پردازد.

فصل دوم به مختصری از اوضاع سوریه در زمان عمر ابوریشه و مروری بر زندگی وی می‌پردازد.

آزادی و انواع آن در فصل سوم بررسی می‌شود و بعد از آن به طور مفصّل از بازتاب آزادی در شعر عمر ابوریشه؛ یعنی آزادی‌های انسانی و بشری، آزادی سیاسی و آزادی اجتماعی سخن می‌رود.

در فصل چهارم رمزهای آزادی در شعر ابوریشه مشخص می‌گردد.

در آخر نیز به نتیجه‌گیری نهایی این پژوهش با توجّه به اهداف اولیه‌ی آن پرداخته می‌شود.

بر خود لازم می‌دانم به حکم «إِنْ قَصَرْتَ يَدَكَ عَنِ الْمُكَافَأَةِ فَلَيطَلِ لِسَانُكَ بِالشُّكْرِ» از همه استادان گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه یزد به‌ویژه: آقایان دکتر رضا افخمی عقدا، دکتر وصال میمندی، دکتر محمدمهدی سمتی، دکتر علی اصغر روان‌شاد، دکتر علی بیانلو، دکتر محمد علی سلمانی مروست و خانم دکتر فاطمه قادری که در محضرشان کسب فیض کردم، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشم.

در پایان نیز از پدرم که همواره پشتوانه‌ی روحیم بوده و هست و مادرم که وجودش آرام‌بخش لحظات تنهاییم است و برادرانم که یار و همراه همیشگی زندگی‌ام هستند، سپاسگزارم.

سجاد بردانیا

۱۳۹۲ / ۱۱ / ۸

دانشگاه یزد

فصل اول: مبادی تحقیق

۱-۱- تعریف موضوع

موضوع آزادی و رهایی انسان از چنگال استبداد و مبارزه با ظلم و ستم در ادبیات معاصر به ویژه ادبیات مقاومت، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، به گونه‌ای که شاعران به بهانه‌های مختلف پیرامون آن شعر سروده و عشق خود را نسبت به آن ابراز نموده‌اند. همزمان با ورود اشغالگران به سوریه و تغییر و تحوّل چشمگیری که در عرصه‌های گوناگون این کشور رخ داد، شعر و ادبیات نیز به مفاهیم آزادی و آرمان‌های انسانی روی آورد. در این راستا شاعران پایداری توجّه ویژه‌ای به این موضوع داشته‌اند و سهمی عظیم در راه حفظ استقلال انسان و مقاومت وی در برابر متجاوزان برای آزادی وطن داشته و دارند.

عمر ابوریشه (۱۹۰۸-۱۹۹۰ م.) یکی از بزرگترین شاعران معاصر سوریه است که به شاعر وطن و عشق شهرت دارد. آزادی در شعر وی با برداشته‌های مختلفی همراه است: رهایی از اسارت دشمن (به ویژه بین سال‌های ۱۹۱۷ (همزمان با اعلامیه‌ی بالفور) تا ۱۹۶۷ م. قصاید در این زمینه شامل هذه أمّتی، قیود، بعد النکبة و... می‌باشد)، آزادی انسان در مفهوم اجتماعی (قصیده یتیم، شقیة، کأس، هکذا و...) و رهایی نفس از تعلّقات (قصیده قید الحرّیة، ایمان، اورست و...). عمده‌ترین تصاویر شعری ابوریشه از آزادی نیز بیشتر در حوزه‌ی رمز و تشبیه و استعاره آفریده شده است.

در این پایان‌نامه سعی بر آنست تا مفهوم آزادی، تعریف انواع آزادی و مضامین آن بررسی شود، سپس مصادیق و شواهد آن در دیوان ابوریشه تبیین و ضمن بحث درباره‌ی نمادهای‌ی که شاعر برای بیان اندیشه آزادی بکار برده، درباره‌ی زیبایی‌های ادبی بکار رفته در این زمینه نیز بررسی کامل صورت گیرد.

هدف از این پژوهش، نخست آشنایی با اوضاع سیاسی و اجتماعی حاکم بر شعر عمر ابوریشه و بیان زندگی فردی و ادبی وی است. سپس بررسی دیدگاه عمر ابوریشه در مسأله آزادی و شناخت مصادیق آن و اسلوب شاعر در بیان آن از قبیل: رمز، تشبیه، استعاره و... می‌باشد.

این پایان‌نامه می‌تواند یاریگر پژوهشگران ادبیات، علوم اجتماعی و دانشجویان و علاقه‌مندان ادبیات معاصر عربی و زندگی و افکار عمر ابوریشه در حوزه‌ی آزادی باشد.

۱-۲- سابقه تحقیق

قدیمی‌ترین منبعی که در آن از عمر ابوریشه و شعرش سخن به میان آورده، کتاب «الأدب العربي المعاصر في سوريا» (۱۹۶۸م.) اثر سامی الکیالی است که در آن علاوه بر توضیح درباره جنبش ادبی حلب، در فصلی جداگانه به صورت مختصر درباره‌ی نوگرایی ابوریشه سخن گفته است. همچنین محمد اسماعیل دندی در کتاب «عمر ابوریشه، دراسة في شعره و مسرحياته» (۱۹۸۸م.) شاعر را سیاستمداری معرفی می‌کند که مضامین شعرش همه در راستای وطن؛ یعنی سوریه و فلسطین سروده شده است و در بخش‌های بعدی کتاب به مطالعه‌ی اشعار وی پیرامون زن، مسائل اجتماعی، طبیعت، نمایش‌نامه‌ها و سبک‌های شعرش می‌پردازد.

وجدان عبدالله الصائغ کتاب «الصورة البيانية في شعر عمر أبي ريشة» (۱۹۹۷م.) را منتشر کرده و در باب شعر عمر ابوریشه و خصائص آن به اجمال سخن گفته است و بعد از آن تصاویر بیانی از جمله تشبیه، استعاره، کنایه و تصاویر حسی و ... را در شعر وی نشان داده است. عبدالعزیز النعمانی در کتاب خود «عمر ابوریشه، شاعر الحبّ و الوطن» (۱۹۹۷م.) علاوه بر معرفی ابوریشه، رویکرد رمانتیکی را در شعرش نشان داده و به این‌که رویکرد وی فراتر از احساس و تأثیر محض بوده و به نوآوری و ابداع‌گری گرایش داشته است، اشاره دارد. در پایان نیز مشخص می‌سازد همانطور که ابوریشه به موضوع وطن نگاه تغزلی داشته به موضوع عشق و معشوق نیز نگاهی حماسی دارد. محمد احمد موسی صوالحة در کتاب «الشعر الملحمي و المسرحي عند الشاعر عمر أبي ريشة» (۲۰۰۲م.) به بررسی شعر حماسی و نمایشنامه‌های شاعر می‌پردازد و ویژگی‌های اشعار حماسی وی را برمی‌شمرد و جایگاه او را در این فن در ادبیات معاصر نشان می‌دهد و در پایان نتیجه‌گیری می‌کند که شعر داستانی ابوریشه بیشتر به داستان کوتاه شبیه است و شعر حماسیش نیز بیشتر از اساطیر، تاریخ و

افتخارات اسلامی سرچشمه می‌گیرد. دکتر احمد زیاد المحبک در کتاب «عمر ابوریشه و الفنون الجميلة» (۲۰۰۶م.) پس از معرفی شاعر از ویژگی‌های فنی شعرش سخن گفته و هنرهایی چون تصویرسازی آثار قدیمی، کنده‌کاری، رقص، معماری و ... را در قصاید وی نشان داده است.

سامی ابی شاهین در کتاب خود با نام «المرأة في شعر عمر أبي ريشة» (۲۰۰۶م.) به تحلیل اشعار ابوریشه پیرامون زن پرداخته که در آن دیدگاه جدید و روشنفکرانه‌ی شاعر از جایگاه و هویت زن را توضیح می‌دهد، سپس بیان می‌کند که شاعر برداشت‌های رایج و نادرست از عشق و زن در جامعه محکوم می‌کند. در پایان نیز فصلی را به هنرنمایی شاعر در وصف زن اختصاص می‌دهد. سامی الدّهان در «الشعراء الأعلام في سوريا» (۱۹۶۸م.) علاوه بر معرفی شاعران معروف سوریه، موضع‌گیری‌های ابوریشه در برابر مسائل سیاسی و اجتماعی و نشانه‌های نوگرایی را در شعر وی آشکار کرده است.

از پایان‌نامه‌های فارسی زهرا کریمی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «عمر ابوریشه، الشاعر الوطني» (۱۳۸۳ش.) که در سه بخش تدوین کرده، در بخش اول آن عصر شاعر را از لحاظ تاریخی - سیاسی و ادبی بررسی می‌کند، در بخش دوم به زندگی شخصی و ادبی شاعر می‌پردازد. در بخش سوم اشعار او را پیرامون مسأله وطن نقد و بررسی می‌کند و در پایان بدین‌گونه نتیجه‌گیری می‌کند که ابوریشه نسبت به مسائل جاری در سرزمین خود بی‌تفاوت نبوده است و خود را نسبت به وطن و قومیت عربی مسئول می‌داند. همچنین امیر فرهنگ‌نیا در پایان‌نامه کارشناسی ارشد «الإتجاه القومي و الوطني في شعر عمر أبي ريشة» (۱۳۸۶ش.) پس از بررسی پایبندی و ملی‌گرایی شاعران قدیم و جدید عربی، ملی‌گرایی و میهن‌پرستی ابوریشه را در موضوعاتی چون مبارزه با استعمار، وطن دوستی، اظهار افتخار به قومیت عربی و دفاع از مسأله فلسطین نشان داده است.

کبری خسروی در پایان‌نامه دکتری خود تحت عنوان «شرح حال، معرفی، تحلیل و نقد اشعار عمر ابوریشه» (۱۳۸۸ش.) عمر ابوریشه را حلقه اتصال مکتب کلاسیسیم به رمانتیسیم در شعر معاصر سوریه معرفی کرده است. وی در چهار بخش پایان‌نامه خود، بخش اول آن را

به زندگی و آثار ابوریشة اختصاص داده، در بخش دوّم به نقد و تحلیل درون‌مایه‌های شعر وی می‌پردازد که عبارتند از: غزل و زن با نگرشی نو، اشعار سیاسی در مناسبت‌های مختلف سوریه و مسأله فلسطین، وصف طبیعت، بررسی تاریخ صدر اسلام، اشعاری در رثای دوستان و نزدیکان و بزرگداشت بعضی از شاعران بزرگ عرب از جمله متنبی و... همچنین در بخش سوّم نگاهی دارد به ویژگی‌های هنری شعر ابوریشة و سرانجام در بخش چهارم مظاهر مکاتب کلاسیک و رمانتیک در شعر وی را نشان می‌دهد.

فربیا صادقی مرشت در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «بررسی وصف و غزل در دیوان عمر ابوریشة» (۱۳۸۹ ش.) در بخشی انواع وصف، از وصف طبیعت صامت چون معبد کاجروا، طلل، اوغاریت، لبنان و... گرفته تا وصف طبیعت زنده به عنوان رمز، که در این بخش قصیده النسر و بلبل و... را تحلیل کرده است. وی در بخشی که به موضوع غزل و زن اختصاص داده با بیان این‌که نگرش ابوریشة به زن نگرشی نو و دور از ابتذال است به برشمردن ویژگی‌های زن چون اسطوره بشری، مایه‌ی آسایش و امنیت، دلیل شادی، زن و جامعه و... می‌پردازد. سامان شیخه نیز در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با موضوع «بررسی هنر داستان در شعر عمر ابوریشة» (۱۳۹۰ ش.) با بیان این‌که ابوریشة بیشتر اشعار خود را با موضوعاتی داستانی سروده، انگیزه شاعر از این کار را تأثیرگذاری بیشتر روی خواننده و تعبیری گیراتر از عواطف درونی و اندیشه‌اش دانسته است. وی اشعار داستانی ابوریشة را تحلیل و میزان موفقیت او در هنر داستان‌های منظوم و موضوعاتی که در این اشعار بدان توجه داشته را نشان داده است.

از دیگر پایان‌نامه‌های عربی نیز که پیرامون ابوریشة و شعر وی نگاشته شده است، می‌توان «البناء الفئّي في شعر عمر أبوريشة» (۲۰۱۱ م.) نوشته محمد خالد عواد الحیصّة در مقطع کارشناسی ارشد را نام برد که نویسنده در ضمن چهار فصل، ساختار هنری قصیده را در شعر ابوریشة نشان می‌دهد و مشخص می‌کند که شاعر با تأثیرپذیری از ادب قدیم عرب و ادب نوین غرب، توانسته دیدگاه‌های خود را به خواننده القاء کند.

ناهنده فوزی در مقاله‌ی خود با عنوان «جایگاه نمادهای اسطوره‌ای در شعر ابوریشه» (۱۳۸۹، صص ۸۴-۹۸) با اشاره به تأثیرپذیری ابوریشه از شاعران سمبلیسم غربی چون بودلر و آلن پو و نوآوری‌هایش، به بررسی انواع اساطیر دینی، تاریخی و افسانه‌ای در قالب نمادهایی از قبیل ژاندارک، عنقاء، بیگالیمون، دیک الجن الحمصی و ... در بعضی از قصاید وی پرداخته است. سید محمدرضی مصطفوی‌نیا در مقاله «بررسی تطبیقی رمز «عقاب» در شعر پرویز ناتل خانلری و عمر ابوریشه» (۱۳۹۰، صص ۶۷-۸۸) به تحلیل دو قصیده «نسر» از عمر ابوریشه و «عقاب» از ناتل خانلری پرداخته است. عدم تأثیرپذیری دو شاعر از یکدیگر، مشترک بودن دو عنصر آزادی و کرامت انسانی در هر دو قصیده، مفصل‌گویی خانلری و مختصر‌گویی ابوریشه و ... از نتایجی است که وی بدان دست یافته است.

قاسم مختاری و محمود شهبازی نیز در مقاله خود با عنوان «جلوه‌های پایداری در شعر عمر ابوریشه» (۱۳۹۰، صص ۵۱۹-۵۴۳) مهمترین جلوه‌های پایداری در شعر ابوریشه؛ یعنی استعمارستیزی، اندوه و حسرت بر گذشته، مذهب و ملی‌گرایی، رنج آوارگان فلسطینی، سرزنش حاکمان، تمجید و ستایش شهید و سرباز فدایی را بررسی کرده‌اند، اما تاکنون در مورد آزادی و مصادیق آن در شعر عمر ابوریشه پژوهش مستقلی صورت نگرفته است.

۱-۳- کلمات کلیدی

فارسی: عمر ابوریشه، آزادی، شعر معاصر عربی، شعر مقاومت.

انگلیسی: Omar Abu Risha; Freedom; Arabic Contemporary Poetry;

Resistances Poetry

۱-۴- سؤالات پژوهشی

۱- اوضاع سیاسی و اجتماعی حاکم بر زمان عمر ابوریشه چه تأثیری بر شعر او داشته

است؟

۲- زندگی فردی و ادبی عمر ابوریشه چگونه است؟

۳- عمر ابوریشه برای بیان مفاهیم «آزادی» از چه اسلوبی بهره گرفته است؟

۴- مصادیق «آزادی» در شعر عمر ابوریشه چیست؟

۱-۵- روش تحقیق

این پایان‌نامه از نوع بنیادی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و شیوه‌ی توصیفی - تحلیلی انجام می‌گیرد، بدین ترتیب که نخست، منابع مربوط به اوضاع سیاسی و اجتماعی حاکم بر شعر ابوریشه و نیز منابع مرتبط با زندگی فردی و ادبی وی مطالعه می‌شود. پس از آن اشعار عمر ابوریشه بررسی می‌گردد و شواهد لازم از موضوع «آزادی» و مصادیق آن و نیز اسلوب شاعر در بیان آن برای بحث و تحلیل استخراج می‌شود و پس از استخراج شواهد کافی و طبقه‌بندی یافته‌ها بر اساس طرح پایان‌نامه، توصیف، تحلیل و نگارش آنها صورت خواهد پذیرفت.

فصل دوّم: نگاهی به تحولات سوریه در عصر حاضر و

زندگی عمر ابوریشه

۲-۱- تحولات سیاسی

سال‌های ۱۹۱۶ تا ۱۹۳۶م. در تاریخ کشور سوریه، دوره‌ای است که سرنوشت سیاسی این کشور مشخص می‌گردد. اینگونه که با سقوط عثمانی‌ها در سرزمین‌های عربی جا برای حکومت‌های استعماری باز می‌شود و از هر طرف برای دستیابی به مطامع خود به این کشورها هجوم می‌آورند. در این میان کشور سوریه مستعمره فرانسه می‌شود، مبارزات مردمی برای آزادی آغاز می‌شود و تحولاتی رخ می‌دهد که سرانجام منجر به آزادی سوریه می‌گردد.

۲-۱-۱- شکست عثمانی‌ها و روی کار آمدن اعراب

در دوران معاصر، تاریخ سوریه دو مرحله‌ی مهم را پشت سر گذاشته است. مرحله‌ی اوّل با برجیده شدن حکومت ترک‌ها از این کشور به دنبال انقلاب «حسین بن علی» در سال ۱۹۱۶م. می‌باشد و مرحله‌ی دوّم با آزادی سوریه در سال ۱۹۴۶م. آغاز می‌شود، اما در این قسمت، ابتدا مرحله‌ی اوّل را پی می‌گیریم.

انقلاب «حسین بن علی» نتیجه‌ی سیاست غلط جمال پاشا بود که تعداد زیادی از آزادگان عرب را به دار آویخت و سیاست ترک کردن را بر مردم اعمال می‌کرد. به دنبال این حوادث رعب‌آور که جمال پاشا در سوریه ایجاد کرده بود، اثرات بدی در روحیه مردم عرب به ویژه شریف مکه «حسین بن علی» داشت؛ زیرا انتشار خبر اعدام شدگان، سبب گردید او را فوراً بر ضد دولت عثمانی بشوراند. (أنطونیوس، ۱۹۷۸م: ص ۲۸۵)

در نهم شعبان سال ۱۳۲۲هـ برابر با دهم ژوئن ۱۹۱۶م. طی بیانیه‌ای از طرف شریف «حسین بن علی» انقلاب بزرگ عربی در مکه، طائف، جدّه، ینبع و دیگر شهرهای حجاز، اعلام شد. (عبد الله بن الحسین، ۱۹۷۹م: ص ۱۱۶۲)

در حجاز عرب‌ها بر تمام حامیان ترک غالب آمدند و امیر «فیصل بن حسین» پسر دوّم شریف حسین، به رؤسای قبایل بدوی در شرق اردن و صحرای سوریه پیوست و «توانست شهرهای اردن را فتح کند و با کمک ارتش انگلیس پیشرفت خود را تا شمال رساند و